

Goce Smilevski

Sestra
Sigmunda
Frojda

Preveo s makedonskog
Zoran Penevski

■ Laguna ■

Naslov originala

Гоце Смилевски
СЕСТРАТА НА СИГМУНД ФРОЈД

Copyright © 2019, Goce Smilevski

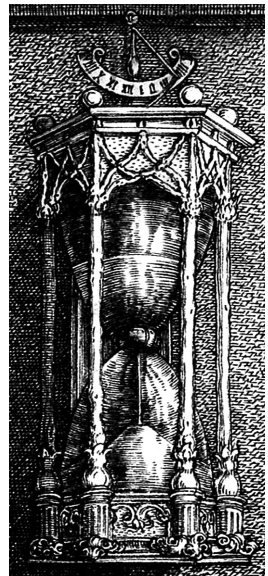
Copyright © 2019, ovog izdanja Laguna

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Starica je ležala u mraku svoje sobe i sklopljenih očiju prebivala po najranijim sećanjima. Tamo je pronašla tri uspomene: iz vremena kada za nju mnoge stvari iz sveta nisu još imale naziv, mladić joj pruža oštar predmet i kaže: „Nož“; iz vremena kada je još verovala u bajke, glas joj šapatom priča o ptici koja kljunom razdire svoje grudi i otkida iz njih srce; iz vremena kada su joj dodiri govorili više od reči, jedna ruka se bliži njenom licu i mazi je jabukom po obrazu. Mladić iz sećanja, koji je mazi jabukom, koji joj šapatom priča bajku i koji joj pruža nož, jeste njen brat Sigmund. A starica koja se priseća sam ja, Adolfinu Frojd.

„Adolfinu“, čuje se u mraku sobe. „Spavaš?“

„Budna sam“, rekla sam. Pored mene u krevetu leži moja sestra Paulina.

„Koliko je sati?“

„Verovatno negde oko ponoći.“

Sestra se budila svake noći i uvek istim rečima započinjala istu priču:

„Ovo je kraj Evrope.“

„Evropi je mnogo puta dolazio kraj.“

„Pobiće nas kao pse.“

„Znam“, rekla sam.

„I ne bojiš se?“

Ćutala sam.

„Ovako je bilo i u Berlinu 1933. godine“, nastavila je Paulina. Više nisam ni pokušavala da prekinem ono što mi je govorila toliko puta ranije: „Čim su Nationalsocijalistička partija i Adolf Hitler došli na vlast, omladina je počela da maršira ulicama u ritmu vojne muzike. Kao što sada maršira ovde. Po zgradama su razvili zastave sa kukastim krstovima. Kao što sada ovde vijore. Iz radio-aparata i razglasa postavljenih na trgovima i po parkovima čuo se Firerov glas. Kao što se sada čuje. Obecavao je novu Nemačku, bolju Nemačku, čistu Nemačku.“

Bila je 1938, a tri godine pre toga moje sestre Paulina i Mari napustile su Berlin i došle da žive u dom koji su napustile nakon udaje. Paulina je bila skoro sasvim slepa i neko je uvek morao da bude kraj nje, pa je spavala u krevetu naših roditelja, a pored nje smo se menjale Mari i ja. Menjale smo se jer se Paulina budila svake noći, a Mari ili ja, jedna od nas koja bi bila s njom u sobi, ostala bi bez sna.

„Isto će biti i ovde“, produžila je sestra. „A znaš li kako je tamo bilo?“

„Znam“, rekla sam pospano. „Već si mi pričala.“

„Pričala sam ti. Uniformisana lica upadala su uveče u jevrejske kuće, lomila sve oko sebe i tukla nas govoreći da odemo. Svi koji nisu razmišljali kao Firer a osmnelili su se da javno kažu svoje stavove nestali su bez traga. Pričalo se da protivnike ideala na kojima treba da bude izgrađena nova Nemačka odvođe u logore na težak prinudni fizički rad. Tamo su ih mučili i ubijali. Tako će biti i ovde, veruj mi.“

Verovala sam joj, ali sam ćutala zato što bi je svaka moja reč podstakla da priča još više. Nekoliko nedelja pre toga nemačke vojne trupe umarširale su u Austriju i uspostavile novu vlast. Predosećajući opasnost, naš brat Aleksandar je

pobegao sa porodicom u Švajcarsku. Narednog dana zatvorili su granice, a svako ko bi hteo da napusti Austriju morao bi da se obrati novootvorenom Centru za izdavanje izlaznih viza. Hiljade ljudi podnosilo je zahteve, a samo su neki dobili dozvolu da napuste zemlju.

„Čim nas ne puštaju da slobodno napustimo zemlju, to znači da imaju neki plan za nas“, reče Paulina. Čitala sam. „Najpre će nam sve oduzeti, a potom će nama puniti rupe.“

Nekoliko dana ranije u stan naše sestre Roze upala su uniformisana lica i pokazali joj dokument na kojem je stajalo da joj se oduzimaju stan i sve u njemu. „Sada u krevetima u kojima su spavala moja deca leže nekakvi oficiri“, pričala je Roza onog popodneva kad se doselila u dom u kojem smo živele Paulina, Mari i ja. Došla je sa nekoliko fotografija i nešto odeće. I tako smo sada zajedno nas četiri sestre, kao nekad, bile u istom domu.

„Čuješ li me? Nama će puniti rupe“, ponovila je Paulina glasnije.

„Svake noći govoriš mi isto“, kazala sam joj.

„Pa ipak ništa ne preduzimaš.“

„A šta bih mogla da uradim?“

„Mogla bi da odeš do Sigmunda i ubediš ga da traži izlazne vize za nas četiri.“

„I kuda bismo posle?“

„U Njujork“, kaže Paulina. U Njujorku živi njena ćerka. „Znaš da će se Beatrisa pobrinuti za nas.“

Kad smo se probudile narednog dana, bilo je već podne; uzela sam Paulinu podruku i izašle smo u šetnju. Dok smo hodale trotoarom, videla sam kako ulicom prolaze neki kamioni. Stali su, iz njih su iskočili vojnici, pa su nas ugurali u jedno vozilo. Kamion je bio pun preplašenih ljudi.

„Vode nas u smrt“, rekla je sestra.

„Ne, vodimo vas u park da se poigramo s vama“, smejao se jedan od vojnika koji su nas čuvali u kamionu. Vozila su kružila po jevrejskom kvartu u kojem smo živeli i s vremena na vreme zastajkivala kako bi u njih strpali još ljudi. Onda su nas stvarno odvezli u park, u Prater. Izgurali su nas iz kamiona i terali da trčimo, da klečimo i ustajemo, da skačemo, a skoro svi smo bili stari i nemoćni. Kad bismo pali od iznemoglosti, vojnici bi nas šutirali po slabinama. Sve vreme sam držala Paulinu za ruku.

„Poštedite mi bar sestru. Slepa je“, rekla sam vojnicima.

„Slepa?!“, smejali su se. „Pa to je divna mogućnost za još bolju zabavu.“

Terali su je da hoda sama, sa vezanim rukama pozadi tako da ne može da opipava ono ispred sebe, i Paulina je išla sve dok nije udarila u jedno drvo i pala na zemlju. Došla sam do nje, kleknula, obrisala joj lice od zemlje i krvi koja je curila sa čela. Smeh vojnika bio je ispunjen zvukom slatke bezbrižnosti i kiselim zvukom uživanja u tuđem bolu. Potom su nas odveli na kraj parka, postrojili i uperili puške u nas.

„Okrenite se!“, rekli su nam.

Okrenuli smo leđa puškama.

„A sada – trčite kući ako želite da sačuvate život!“, uzviknuo je jedan od vojnika i stotine staračkih nogu je potrčalo; trčali smo, padali, ustajali i ponovo trčali, a iza sebe slušali smeh vojnika ispunjen zvukom slatke bezbrižnosti i kiselim zvukom uživanja u tuđem bolu.

To veče smo Roza, Paulina, Mari i ja provele u tišini. Paulina je drhtala – možda ne toliko od straha za svoj život koliko od pomisli da najbliže biće, ono koje je izašlo iz njene utrobe, nikada više neće videti. Deca Roze i Mari bila su mrtva, a jedini ostatak porodice koji nisam stvorila bio je izbledeli krvavi trag na zidu pored mog kreveta. Kažu da

teže sa ovog sveta odlaze oni koji ostavljaju potomke – smrt razdvaja život koji su dobili i život koji su podarili. Paulina je sedela u uglu sobe i drhtala, predosećajući to razdvajanje.

Narednog dana sam otišla do Sigmunda. Bio je petak po podne, vreme kada je on ritualno čistio antikvitete u svom kabinetu. Htela sam da mu ispričam šta smo preživeli Paulina i ja prethodnog popodneva, a on mi je pokazao isečak iz novina.

„Vidi kakav je tekst napisao Tomas Man“, rekao je.

„Mari i Paulina se sve više plaše“, kazala sam.

„Plaše se... čega?“, upitao je spustivši isečak iz novina na sto.

„Kažu da će se i ovde dogoditi ono što su videle u Berlinu.“

„Ono što su videle u Berlinu...“ Zatim je sa stola podigao jedan od antikviteta, majmuna od kamena, i počeo četkicom da čisti figuricu. „Ništa od toga se ovde neće desiti.“

„Već se dešava. Krvnici upadaju u stanove u našem kvartu, tuku koga stignu. Na stotine se ubilo prošle sedmice jer nisu mogli da izdrže pritiske. Razulareni ljudi upali su u dom jevrejskih siročića, izlomili prozore i naterali decu da trče po slomljenom staklu.“

„Terali decu da trče po slomljenom staklu...“ Sigmund je prelazio četkicom po kamenom telu majmuna. „Sve to neće ovde potrajati.“

„Ako neće potrajati, zašto svako ko može da dobije izlaznu vizu beži iz zemlje? Da li si na ulici sreo one koji beže? Beže iz svojih domova, odlaze zauvek – stavili su ono najnužnije u torbu-dve i odlaze da bi spasili svoj život. Govori se da će i ovde biti otvarani logori smrti. Imaš uticajne prijatelje i ovde i po svetu, mogao bi da dobiješ onoliko izlaznih viza koliko budeš tražio. Iskoristi svoje prijatelje da odemo odavde.“ Sigmund je spustio majmunče na sto, a uzeo odande figuricu

Boginje majke i počeo da briše njeno nago telo. „Čuješ li me?“
pitala sam ga suvim i umornim glasom.

Brat me je pogledao i upitao:

„I kuda bi potom otišla?“

„Kod Paulinine ćerke.“

„Šta će Paulinina ćerka da radi sa četiri starice u Njujorku?“

„Onda probaj da izmoliš izlaznu vizu samo za Paulinu.“

Gledao je u nagu Boginju majku, nisam bila sigurna da čuje moje reči. „Čuješ? Rozu, Mari i mene niko ne mora da gleda. Ali Paulina ima potrebu da bude sa svojom ćerkom. I ćerka ima potrebu da bude sa svojom majkom. Javlja se svakog dana i preklinje da te zamolimo da tražiš izlaznu vizu za njenu majku. Čuješ li me, Sigmunde?“

Spustio je Boginju majku na sto.

„Hoćeš li da ti pročitam samo nekoliko reči iz Manovog teksta? Naziv mu je *Brat Hitler*.“ Uzeo je tekst sa stola i počeo da čita: „Koliko Hitler mora da mrzi psihoanalizu! Potajno osećam da je bes, s kojim je krenuo u Beč, u suštini usmeren prema tamošnjem starom psihoanalitičaru: pošto je on njegov istinski i glavni neprijatelj, filozof koji je raskrinkao neuroze, veliki razbijač zabluda, neko ko zna šta je šta i ko dobro poznaje nepatvorenu originalnost.“ Zatim je spustio članak na sto i rekao: „Sa koliko suptilne ironije je Man ovo napisao!“

„Od toga što si mi pročitao tačno je samo ono 'stari psihoanalitičar'. Govorim ti ovo bez suptilne ironije. A tvrdnja da si ti glavni neprijatelj Adolfa Hitlera, svejedno da li je izrečena s ironijom, zvuči kao obična glupost. Ti znaš da je glavni razlog okupacije Austrije početak velikog pohoda koji je Hitler zamislio i kojim želi da osvoji ceo svet. Da bi posle istrebio sve one koji nisu arijevske rase. To znaju svi – i ti, i Man, pa čak i ja, bedna starica, znam to!“

„Ne uzbuđuj se. Hitlerove ambicije ne mogu da se ostvare. Za nekoliko dana će ga Francuska i Engleska prisiliti da se povuče iz Austrije, a potom će doživeti poraz i u samoj Nemačkoj. Tamo će ga poraziti sami Nemci; podrška koju sada daju Hitleru samo je privremeno pomračenje njihovog uma.“

„To pomračenje traje godinama.“

„Tačno – traje godinama. Ali će prestati. Nemce sada vode mračne sile, ali negde u njima tinja onaj duh na čijim sam temeljima i ja izrastao. Ludilo tog naroda ne može večno da traje.“

„Trajaće dovoljno dugo“, rekla sam.

Moj brat se još od detinjstva oduševljavao nemačkim duhom, još tada je nama, svojim sestrama, otkrivao tu svoju ljubav. Uveravao nas je da je nemački jezik jedini koji u potpunosti može da izrazi najviše domete ljudske misli, preneo nam je svoju ljubav prema nemačkoj umetnosti, učio nas je da se ponosimo time što, premda po krvi Jevreji koji žive u austrijskoj zemlji, pripadamo nemačkoj kulturi. A sada, pošto je godinama gledao kako se nemački duh raspada i kako po najvažnijim plodovima tog duha gaze sami Nemci, on uporno ponavlja, kao da bi ubedio samog sebe, da je reč o kratkotrajnom ludilu i da će nemački duh ponovo da blesne.

Od toga dana nadalje, kad god bismo nazvali Sigmunda, rekli bi nam da nije kod kuće, ili da je zauzet pacijentima, ili da mu nije dobro pa ne može da se javi. Raspitivali smo se da li će podneti molbu za izlaznu vizu iz Austrije, a njegova ćerka Ana, supruga Marta i njena sestra Mina govore su da ne znaju ništa o tome. Mesec dana je prošlo otkako nismo videle brata. Šestog maja, na njegov osamdeset drugi rođendan, rešila sam da pođem do njega sa Paulinom. Ponele smo mali dar, knjigu za koju smo mislile da će mu se dopasti, i krenuli ka Berggase broj 19.

Vrata bratovljeve kuće otvorila je Ana.

„Baš ste nas zatekli u poslu...“, rekla je, praveći između sebe i vrata prostor da uđemo.

„Poslu?“

„Pakujemo se. Odneli smo deset velikih paketa sinoć i preksinoć. Ostalo je još samo da odaberemo koje ćemo očeve poklone poneti sa sobom.“

„Odlazite?“, upitala sam.

„Ne odmah, ali treba da se što pre spakujemo.“

U kabinetu mog brata posvuda su bili razbacani suveniri, knjige, male i velike kutije, antikviteti – sve ono što mu je neko poklonio a on sačuvao. Sigmund je sedeo u velikoj crvenoj fotelji nasred prostorije i posmatrao je predmete rasute po podu. Okrenuo se ka nama, samo klimnuo glavom i ponovo se zagledao u nered. Rekla sam da smo došle da mu poželimo srećan rođendan. Zahvalio je i spustio naš poklon na sto pored njega.

„Kao što vidiš, odlazimo. U London“, rekao je.

„Mogla bih da vam pomognem“, kazala sam. „U pakovanju.“

Ana je rekla da će mi dodavati predmete koji su za bacanje, da ih stavljam u kutiju sa nepotrebnim stvarima, a ona će slagati odabrane stvari koje će poštom otići za London. Paulina je stajala kraj zida.

„Ova tabakera?“, pitala je Ana, okrećući se ka ocu i pokazujući mu srebrnu kutijicu u koju je bilo ugrađeno nekoliko zelenih kamičaka.

„To je dar od tvoje majke. Uzećemo je.“

Ana je stavila tabakeru u kutiju pored sebe.

„Ove domine od slonove kosti?“, pitala je Ana.

Sigmund je razmislio trenutak-dva, pa odgovorio:

„Ne sećam se od koga su. Baci ih.“

Ana mi je pružila domine i ja sam ih spustila u kutiju kraj mene, u kojoj je bila gomila knjiga, suvenira i drangulija koje je trebalo izbaciti.

„Ovo?“, upitala je Ana, podigla jednu knjigu i približila je Sigmundovima očima.

„Ta Biblija je dar tvog dede Jakoba za moj trideset peti rođendan. Uzećemo je.“

Ana kaže da se umorila radeći od jutra i hoće malo da predahne. Otišla je do trpezarije da protegne noge i da se napije vode.

„Dakle, ipak si tražio vizu za izlaz iz Austrije“, rekla sam bratu.

„Tražio sam“, rekao je on.

„Ubeđivao si me da nema potrebe da se beži.“

„Ovo nije bežanje već privremeni odlazak.“

„Kada odlazite?“

„Marta, Ana i ja početkom juna.“

„A ostali?“, pitala sam. „Kada odlazimo Paulina, Mari, Roza i ja?“

„Vi nećete poći.“

„Ne?“

„Nema potrebe“, rekao je. „Ja idem ne zato što sam to hteo nego zato što su neki moji prijatelji, diplomate iz Britanije i Francuske, insistirali kod ovdašnje službe da mi izdaju izlazne vize.“

„I?“

Mogao je da odigra farsu – da kaže da je neki strani diplomata izmolio da puste njegovu decu, ali i ženu, a da je on sam nemoćan da učini nešto za spas drugih ljudi; mogao je da odigra farsu, ali to nije bio njegov žanr.

„Dozvolili su mi da napravim spisak bliskih ljudi koji bi sa mnom napustili Austriju“, rekao je.

„I nijednog trenutka nisi pomislio da bi mogao da staviš i naša imena?“

„Nijednog trenutka. Ovo je samo privremeno. Mi ćemo se vratiti.“

„I ako se vratite, nas više neće biti.“ Čutao je. Zatim sam dodala: „Nema prava da to tražim, ali ipak – ko su na spisku ti bliski ljudi koje treba da spasiš?“

„Stvarno, ko je sve na spisku?“, upitala je Paulina.

Brat je mogao da odigra farsu – da kaže da je napisao samo imena svoje dece, svoje ime i ime svoje supruge – one koje su službe navele kao ljude koje može da stavi na spisak, pa je naveo samo ta imena, samo bližnje; mogao je da odigra farsu – ali to nije bio njegov žanr. Odnekud je izvadio list papira i rekao:

„Evo spiska.“

Gledala sam u napisana imena na papiru.

„Čitaj i meni“, rekla je Paulina.

Čitala sam naglas. Na spisku su bili moj brat, njegova žena, njihova deca sa porodicama, sestra Sigmundove žene, dve kućne pomoćnice, lični lekar mog brata i njegova porodica. I na samom kraju spiska – Žo Fi.

„Žo Fi“, nasmejala se Paulina i okrenula se u pravcu odakle je dopirao Sigmundov glas. „Pa da, ti se nikad nisi odvajao od svog kućenceta.“

Ana se vratila u sobu i rekla:

„Nisam vas pitala da li hoćete da popijete nešto, ili ste možda gladne?“

„Ni gladne, ni žedne“, odgovorila sam.

Paulina kao da nije čula ni Anine ni moje reči, pa je produžila:

„Zaista je lepo od tebe što si mislio na sve te ljude. Mislio si i na svoje kućence, i na svoje kućne pomoćnice, i na svog

lekara i njegovu porodicu, i na sestru svoje žene. Ali mogao si da se setiš i svojih sestara, Sigmunde.“

„Da je nužno da odete, setio bih se. Ali ovo je samo privremeno zato što moji prijatelji insistiraju na tome da odem.“

„A zašto tvoji prijatelji insistiraju da odeš ako ovde zaista nije opasno da se ostane?“, pitala sam.

„Zato što oni, kao i vi, ne shvataju da ova situacija neće trajati dugo“, rekao je Sigmund.

„A ako ovaj užas neće potrajati, zašto ne odeš samo ti, onako nakratko, koliko da umiriš svoje prijatelje? Zašto ne odeš samo ti nego sa sobom vodiš ne samo porodicu već i svog lekara i njegovu porodicu, dve kućne pomoćnice, pa čak i kućence i sestru svoje žene?“, upitala sam ga.

Sigmund je ćutao.

„A ja, Sigmunde“, rekla je Paulina, „ja ti za razliku od Adolfine verujem. Verujem ti da sav ovaj užas neće trajati dugo. Ali će moj život biti kraći od tog užasa. A ja imam ćerku. Ti si mogao, Sigmunde, da se setiš svoje sestre. Trebalo bi da se setiš mene i toga da imam ćerku. Znaš to svakako, jer otkako sam došla u Berlin a moja Beatrisa otišla u Njujork, neprestano je spominjem. Nisam je videla tri godine. A mogao si, samo jednim ispisom mog imena, da mi pomogneš da vidim ćerku još jednom“, rekla je, a kod reči 'vidim' zakolotala očima koje su mogle da opaze samo konture. „Mogao si da staviš tamo moje ime, između imena sestre tvoje žene i imena kućenceta. Mogao si da ga napišeš i ispod kućenceta, i to bi bilo dovoljno da odem iz Beča i da se sretnem sa Beatrisom. Ovako, znam, ona me više neće videti.“

Ana je ponovo pokušala da nas vrati na podelu predmeta, na one koje je trebalo spakovati i one koje je trebalo baciti.

„A ovo?“, pitala je. Na dlanu je držala drveni suvenir – gondolu veličine palca.

„Ne znam od koga je“, rekao je Sigmund. „Baci.“

Ana mi je dodala gondolu, moj poklon za bratovljev dvadeset šesti rođendan. Nisam je otad videla, a sada je bila tu kao da je preplovila vreme. Polako sam je spustila u kutiju među ostale predmete za bacanje.

Brat je ustao, ispravio se, prišao naspramnom zidu do platna koje smo sedam decenija ranije naslikali mi – sestre i braća Frojd. Aleksandar, koji je u vreme nastanka slike imao godinu i pô, kasnije se sećao, kad je porastao, da mu je Sigmund govorio pokazujući na platno: „Mi i naše sestre smo kao knjiga. Ti si najmlađi, a ja sam najstariji, i treba da budemo poput čvrstih korica koje će podržavati i štititi naše sestre, rođene posle mene i pre tebe.“ I sada, mnogo godina kasnije, brat je pružao ruke ka toj slici.

„Sliku ćemo spakovati posebno“, rekao je Sigmund krećući se da otkači sliku sa zida.

„Nemaš pravo na tu sliku“, rekla sam.

Brat se okrenuo ka meni držeći sliku u rukama.

„Vreme je da pođemo“, rekla je Paulina.

Na izlazu iz zgrade srele smo sestru Sigmundove žene, koja se odnekud vraćala. Rekla je da je bila da kupi neke osnovne potrepštine zato što narednog dana treba da napusti Austriju.

„Srećan put“, rekla joj je Paulina.

Vodila sam sestru ka našem domu držeći je za ruku. Po zgrčenosti prstiju znala sam kako se oseća. Povremeno bih je pogledala – na licu joj je treperio osmeh koji obično neprestano imaju slepi ljudi, čak i kad osećaju strah, gnev ili užas.

Jednog sparnog jutra početkom juna Paulina, Mari, Roza i ja otišle smo do železničke stanice da ispratimo brata, Martu i Anu i ostale sa Sigmundovog spiska koji su odlazili iz Beča. Njih troje su stali kraj otvorenog prozora kupea, nas četiri

stajale smo na peronu. Brat je držao kučence u rukama. Oglašila se sirena za polazak voza. Kučence se streslo od straha i zbog izbezumljenosti ujelo Sigmunda za kažiprst. Ana je izvadila maramicu i obmotala je oko raskravljenog prsta. Sirena voza oglašila se još jednom, voz je krenuo. Brat je podigao ruku da nas pozdravi; jedan prst bio mu je umotan, ostala četiri savijena i tako je, s ispruženim kažiprstom i krvavom maramicom oko njega, mahao kroz vazduh.

Svaki put kad bih se posle toga setila rastanka i raskravljenog prsta mog brata, pomislila bih na njegovo delo *Mojsije i monoteizam*, koje je pre odlaska ostavio u rukopisu nama, njegovim sestrama, verovatno se plašeći da ne izgubi svoj primerak.

„Oduzeti jednom narodu čoveka koga slavi kao najvećeg među svojim sinovima – nije nešto što će čovek rado ili olako preduzeti, pogotovo kada i sâm pripada tom narodu“, tako počinje *Mojsije i monoteizam*, i tom rečenicom je moj brat izrekao cilj svog dela: da oduzme Mojsija svom narodu, da dokaže da Mojsije nije Jevrejin. Ne samo što je Mojsija proglasio za „uglednog Egipćanina – možda princa, sveštenika, visokog nameštenika“ već je i Jevreje tog vremena opisao kao suprotnost Mojsiju, kao gomilu „doseljenih, kulturno zaostalih došljaka“. Pitao se zašto bi tako ugledan čovek napustio svoju zemlju sa gomilom „doseljenih, kulturno zaostalih došljaka“, i našao odgovor: Mojsije je bio poklonik prve monoteističke religije, koju je uspostavio faraon Ehnaton, kada je u XIV veku pre nove ere zabranio mnogoboštvo, pod pretnjom smrtne kazne sprečavajući svoj narod da se klanja bogovima u koje je verovao milenijumima, a za jednog i jedinstvenog boga proglasio je Atona. Sedamnaest godina nakon uvođenja nove religije, faraon je preminuo. Nekadašnji sveštenici, poniženi za vreme Ehnatona, povel

su narod, koji nikad nije zaboravio stare bogove, sa osvetničkom strašću i fanatičnom osvetoljubivošću da ruši nove hramove, i zabranili su monoteizam, vraćajući se starom mnogoboštvu. Mojsije, za koga je moj brat pretpostavljao da je bio blizak faraonu Ehnatonu, nije mogao da se odrekne svoje posvećenosti bogu Atonu, pa je skovao plan „da zasnuje novo carstvo, da nađe novi narod kome je želeo da religiju koju je Egipat prezreo pokloni za uvažavanje“. I otuda, prema delu *Mojsije i monoteizam*, nisu Jevreji bili izabrani od Boga već od Egipćanina Mojsija: „Njih je odabrao da budu njegov novi narod.“ U suštini, oni u to vreme, prema mom bratu, još nisu ni bili narod zato što su, pisao je, bili tek „semitska plemena“ naseljena u „graničnoj provinciji“ i od njih je, udružujući ih, Mojsije stvorio narod da bi širio veru u jednog i jedinog Boga – Atona, pa je s njima krenuo u potragu za svetom zemljom. Ali ti ljudi nisu mogli da napuste staru veru, svoje semitsko mnogoboštvo, a svakog ko bi prekršio veru u novog Boga kaznili bi, po Mojsijevom naređenju, njegovi bliski saradnici. Zbog toga, tvrdio je moj brat, Mojsije nije umro od starosti kao što stoji u Bibliji nego su „Jevreji ubili egipatskog Mojsija i napustili religiju koju je on uveo“. A šta je bilo s njima otkako su ubili onog koji ih je izabrao za svoj narod i koji im je tvrdio da su izabrani narod od Boga? Kasnije su se ujedinili sa drugim, njima bliskim plemenima u regionu između Palestine, Sinajskog poluostrva i Arabije, i tu u mestu bogatom vodom pod nazivom Kadis, pod uticajem Madijamaca, prihvatili su novu religiju, obožavanje boga vulkana Jahvea. Kult Jahvea, prema mom bratu, među Jevreje raširio je madijamski pastir koji se zvao isto kao i egipatski vođa – Mojsije; ali ovaj drugi Mojsije, pod čijim je vođstvom jevrejski narod osvojio hanansku zemlju, propovedao je o Bogu koji je bio potpuna suprotnost Atonu:

Jahvea je obožavalo arapsko pleme Madijamci za koje je on bio „strašan, krvoločni demon koji se noću pojavljuje, dok zazire od dnevne svetlosti“, „surovi, uskogruđi, lokalni bog, nasilan i krvožedan; obećavao je svojim pristalicama zemlju u kojoj teče med i mleko, pozivao ih da njene tadašnje stanovnike istrebe oštricom mača“, sasvim suprotno od propovedi egipatskog Mojsija, koji je Jevrejima „dao drugačiju, više produhovljenu predstavu boga, ideju jednog jedinog božanstva koje obuhvata ceo svet, božanstva koje nije bilo ništa manje puno ljubavi nego moći, i koje je postavljalo ljudima kao najviši cilj život u istini i pravednosti“. Iako „egipatski Mojsije nikad nije bio u Kadisu niti ikad čuo ime Jahve, a da madijamski nikad nije bio u Egiptu niti znao šta o Atonu“, oni su ostali upamćeni kao jedan čovek zato što „Mojsijevsku veru poznajemo samo u konačnom obliku, u kakvom ju je, recimo, osamsto godina kasnije u periodu posle Izlaska iz Egipta fiksiralo jevrejsko sveštenstvo“, a za to vreme su dva Mojsija već bila sjedinjena u jedan lik, a Aton i Jahve u jednog jedinstvenog Boga, različit u samom sebi onako kao što su različiti dan i noć, upravo zato što su dva boga u jednom.

„Oduzeti jednom narodu čoveka koga slavi kao najvećeg među svojim sinovima – nije nešto što će čovek rado ili olako preduzeti, pogotovo kada i sâm pripada tom narodu. No ne možemo dopustiti da nas gane bilo kakav primer pa da u prilog tobožnjih nacionalnih interesa zapostavimo istinu...“ Ovim rečima započeo je moj brat svoje poslednje delo, ali *Mojsije i monoteizam* nije samo potraga za istinom; to je delo koje u sebi sadrži i negaciju – da Mojsije nije bio Jevrejin, i osudu – da su Jevreji ubili Mojsija. I zato zvuči kao mržnja i kao odmazda prema svom narodu. Mržnja prema svojim, odmazda prema svojim. A zašto? Biti Jevrejin za mog brata

bilo je deo sudbine, nešto što se dodeljuje rađanjem, nešto što ne predstavlja izbor. Tamo gde nije bilo izbora, u krvi, bio je Jevrejin. Tamo gde može da se bira – izabrao je nemačku kulturu: hteo je da pripada njoj onako kako je osećao da plodovi te kulture pripadaju njemu. Pred kraj svog života rekao je: „Moj jezik je nemački. Moja kultura, moja dostignuća su nemačka. Intelektualno sam svrstavao sebe u Nemce sve dok nisam zapazio porast antisemitskih predrasuda u Nemačkoj i nemačkoj Austriji. Otada preferiram da se izjašnjavam kao Jevrejin.“ Baš je tako rekao: „Preferiram da se izjašnjavam kao Jevrejin“, a ne: „Osećam se Jevrejinom.“ Kad bi ga pitali šta je u njemu preostalo jevrejskog pošto je napustio sve ono zajedničko sa srodnicima – i religiju, i osećaj pripadnosti naciji, i tradiciju i običaje, odgovarao bi: „Ono najvažnije.“ Nikad nije rekao šta je to, ali se podrazumevalo: krv, ono što ne može da se zameni. Zazirao je od te krvi, čak je i Mojsija, koji je bio oslobodilac jevrejskog naroda, zakonodavac i osnivač vere, proglašavao ne-Jevrejinom, a u svakoj rečenici u kojoj bi se našli ne-Jevrejin Mojsije i Jevreji moglo je da se oseti šta je mislio o ne-Jevrejinu a šta o svom narodu: „Kako je moguće da jedan čovek razvije tako ogromnu delatnost da od indiferentnih jedinki i porodica formira narod, utisne mu konačni karakter i odredi njegovu sudbinu za hiljade godina?“

Na kraju dela *Mojsije i monoteizam* moj brat je optužio Jevreje i za stradanja koja su pretrpeli kroz milenijume. Na samom početku religijskog verovanja, tvrdio je on, stoji oceubistvo – religija u svojim začecima je pokušaj iskupljenja greha koji su učinili sinovi ubivši oca u borbi za prevlast i koga potom slave kao božanskog pretka. Hrišćanstvo, tvrdi moj brat, priznanje je tog ubistva – pomoću njega, ubistvom Hrista, ljudski rod priznaje da je nekad ubio svog oca. Hrišćanstvo su stvorili Jevreji, i širili Jevreji, ali „samo je jedan

deo jevrejskog naroda prihvatio novo učenje. Oni što su ga odbacili još i danas se zovu Jevreji. Tim rascepom oni su se još oštrije nego ranije izdvojili od drugih. Bili su prinuđeni da od nove religijske zajednice, koja je sem Jevreja obuhvatala Egipćane, Grke, Sirijce, Rimljane, a najzad i Germane, slušaju prigovor kako su ubili Boga. Neskraćen, taj prigovor bi glasio: 'Oni neće da se pomire s tim da su ubili Boga, dok mi to priznajemo i bivamo očišćeni od krivice.' Tada je lako uvideti koliko se istine krije iza tog prigovora. Zašto je Jevrejima bilo nemoguće da uzmu učešća u napretku koji je, uprkos svom izopačenju, sadržavao priznanje božjeg ubistva – to bi bilo predmet posebnog istraživanja. Time su oni u neku ruku na sebe natovarili tragičnu krivicu; dozvolilo se da zbog toga teško ispaštaju. " I tako su Jevreji postali krivi za svoja stradanja, za svako zlodelo nad njima moj brat je našao opravdanje. Učinio je to tada kada je njegovom narodu bila potrebna podrška, tada kada je krv u našim venama drhtala od užasa od kakvog su drhtali i naši preci.

Mnogo godina pre nego što je napisao *Mojsija i mono-teizam*, moj brat je sa majčinim mlekom isisao i gorčinu izgnanih iz zemlje u zemlju, prokletih zbog drugačije religije i drugačijeg porekla, spaljivanih na lomačama zbog toga što su ih drugi, koji su smatrali sebe za pravoverne, vekovima lažno optuživali da su ubacivali otrov u bunare, da su izazivali kugu, da su pravili dogovore sa Đavolom; još sa mlekom naše majke uneo je u sebe taj gorak ukus. Pili smo to gorko iskustvo predaka sa majčinom mlekom, pa ga zaboravili – želeći da pripadamo novoj Evropi, zaboravljajući da će Evropa jednog dana ponovo okrenuti ka nama svoju krvoločnu čeljust; verujući u novu Evropu, zaboravili smo sudbinu naših bližih i daljih predaka, zaboravili smo krv koju su im pili zato što su bili drukčije krvi, zaboravili smo

nebrojene sudbine poniženih, lažno optuživanih, progonjenih, mučenih, usmrćivanih, zaboravljenih i od Boga i od Đavola. Zaboravili smo ih, zaboravili smo njihovu krv; mi, krv njihove krvi. I kad bi se moj brat setio njih, onih čiju smo krv nosili, njihova stradanja spomenuo bi samo usput kada bi za ta stradanja okrivio njih same, postradale: „Time su oni u neku ruku na sebe natovarili tragičnu krivicu; dozvolilo se da zbog toga teško ispaštaju.“

Celog života svojim delima je brat pokušavao da dokaže da je suština ljudskog roda u krivici: svako je kriv zato što je svako bio dete, a svako dete je u borbi za ljubav svoje majke pozelelo smrt svog protivnika – oca. Tako je govorio moj brat Sigmund. Okrivio je najnevinije; najneviniji i najbespomoćniji su nosili iskonski greh – one koji su tek zakoračili u život okrivljavao je da žele smrt onih koju su im taj život dali. Toj krivici, koja je, kako je govorio, u suštini svakog ljudskog bića, sebi je dodavao još jednu – tvrdio je da se seća kako je kao jednoipogodišnjak pozeleo smrt tek rođenom bratu Julijusu, koji je umro šest meseci kasnije. Tako je moj brat bio i Kain, i na njega se odnose Božje reči: „Šta učini! Glas krvi brata tvog viče sa zemlje k meni.“ Bio je i Noje, onaj koji je pre Potopa sakupio svoju porodicu i u kovčegu s njima nađoše se „i svakojake zveri po vrstama svojim, i svakojaka stoka po vrstama svojim, i šta se god miče po zemlji po vrstama svojim, i ptice sve po vrstama svojim, i šta god leti i ima krila“; samo za nas četiri nije bilo mesta na spisku našeg brata. Bio je Edip, bio je Kain, bio je Noje, a među željama koje nije hteo da prizna bila je da bude i prorok, i zato je oduzeo Mojsija Jevrejima – on sâm hteo je da bude jedini, ničiji, samostvoreni, pa je takvog predstavljao i onog koga su ljudi proglasili za ono što je on sâm, moj brat, hteo da bude. Hteo je, poput Mojsija koji je poveo narod ka slobodi u

obećanoj zemlji, da povede ljudski rod ka oslobađanju svoga Ja, ka oslobađanju ljudske suštine od okova potiskivanja i mračnih ponora nesvesnog. I zato kao da je sa svake stranice knjige o Mojsiju moj brat vrištao: „Ni on ni ja nismo Jevreji; ja sam, kao i on, samostvoreni vodič i prorok!“

One večeri kada je naš brat zauvek napustio Beč, moje sestre su tiho govorile da je sada najvažnije da nam on iz Londona, uz pomoć svojih prijatelja, što brže omogući da i mi odemo. Slušala sam reči svojih sestara koje su najavljivale užase – a pred mojim sklopljenim očima, umesto apokaliptičnih slika o kojima su pričale, javljao se samo ispruženi umotani kažiprst mog brata kojim je mahao.

U mesecima nakon odlaska ponekad bi se iz Londona javile Marta i Ana, pričale su nam da je Sigmund imao nove operacije u usnoj šupljini, da se oporavlja, ali da više ne može da govori. Rak mu je toliko oštetio i sluh da su se sporazumevali pisanjem. Prisetila sam se doba kada smo bili deca i kad me je brat učio da pišem. Marta i Ana su nam rekle da žive u lepoj kući u tihom londonskom predgrađu i neprestano nas uveravale da Sigmundovi prijatelji čine sve kako bismo mi, njegove sestre, dobile izlaznu vizu iz Austrije, pa ćemo im se posle pridružiti u toj kući.

A nas četiri smo naučile da živimo sa strahom; nije to bio strah od smrti, već od izmučenosti. Morale smo na rukavima da nosimo davidovu zvezdu kako bi bile regulisane zabrane koje su važile za sve Jevreje: nismo smele više da idemo u pozorište, operu ili na koncerte; nismo smele u restorane i parkove; nismo smele da se vozimo taksijem; dozvoljena nam je bila vožnja tramvajem, ali samo u zadnjem delu; smele smo da izlazimo iz kuće, ali samo do određenog sata; telefoni su nam bili ukinuti, a smele smo da koristimo samo dve pošte u gradu.

Bio je septembarski dan kada je u naš dom došao jedan od sinova brata moje prijateljice Klare i rekao mi da je ona umrla u psihijatrijskoj klinici Gnezdo, u kojoj je godinama živela. Pitao me je da li ću s njim krenuti na pogreb. Moje sestre su bile kod neke susedke; napisala sam na listu hartije kuda sam otišla.

Nekoliko meseci pre toga nove gradske vlasti, kao jedna od mnogih promena u Beču, naredile su da se preminuli iz specijalizovanih klinika ne sahranjuju na gradskim grobljima već u parkovima bolnica. I tako su ih zakopavali u parkovima, u plitkim rakama, a umesto stavljanja u kovčeg – umotavali su ih u čaršave.

Ušla sam u sobu u kojoj je Klara ležala mrtva. Rekli su mi da je umrla u snu; lice joj je bilo tako mirno da na njemu nisu mogli da se vide ni trag sna, ni trag života, ni umiranja. Ležala je sklupčana kao i uvek kad bi spavala, sa savijenim nogama, s glavom povijenom ka grudima, sa rukama na stomaku. Telo joj se već bilo ukočilo. Umotali smo je u čaršav tako sklupčanu.

„Kao fetus“, rekla sam dok su je iznosili iz sobe za koju je govorila da je materica.

„Prevelika za fetus, premala za čoveka“, rekao je jedan lekar.

Zaista, niko ne bi pomislio da je tim čaršavom umotano ljudsko telo.

Pljuštala je kiša i jedva je dvadesetak nas izašlo u park. Ostali su stajali iza prozora bolnice i gledali kroz rešetke. Spustili smo čaršav sa telom u iskopanu rupu. Ljudi su lopatama nabacali blatnjavu zemlju preko čaršava.

Kad sam se kasno po podne vratila kući, moje sestre su sedele oko trpezarijskog stola. Roza me je pogledala crvenim očima i rekla:

„Javila se Ana. Prošle nedelje je umro Sigmund.“

„Umrla je Klara. Sinoć“, rekla sam.

„Kremiran je.“

„Danas smo je zakopali u dvorištu bolnice. Iskopali smo plitak grob. Nismo imali kovčeg. Umotali smo je u čaršav. Padala je kiša.“

Napolju je padala kiša. Kapljice su snažno udarale po prozoru, zvuk koji su pravile udarao je po našim rečima.

Otišla sam u svoju sobu. Legla sam na krevet, mislila na brata. Nisam pokušala da zamislim poslednje trenutke njegovog života. Nisam pokušala da zamislim kako leži skoro nepokretan, nisam htela da čujem kako ga poslednje kapi snage teraju da udiše i izdiše, nisam htela da znam ni šta mu se vrzmalo u mislima u tim trenucima – da li ga je mučila misao o sestrama koje su se neprekidno javljale i molile ga da se nađe način da napuste Beč, da li ga je grizla savest zbog pretpostavke da će u logore smrti odvesti i njih. Nisam pokušavala da zamislim poslednje trenutke njegovog života, dovoljno mi je bilo što sam saznala da je mrtav, da je smiren, bez telesnih bolova, bez duševnog nespokoja zato što se sigurno na onom svetu duša oslobađa svih tegoba i samooptuživanja. Samo dok je ovde, duša ne može u potpunosti da uveri sebe da je sve onako kako treba da bude, i da je uradila ono što je morala da uradi da bi ispunila neki viši, nama nesaznatljiv cilj.

Probudila sam se znojava; kiša je prestala i mrak je padao preko tamnoplavih oblaka. Setila sam se onog što sam sanjala; u mom snu Sigmund je bio mrtav.

„Potpuno sam sâm“, rekao je. „Iako 'sâm' nije prava reč. Neko može da bude sâm samo ukoliko ima drugih ljudi. Vidi, nema nikoga unaokolo. Ovde nema nikog.“

„Svi su tu“, rekla sam mu.

Odmahnuo je glavom.

„Ne, nikog nema“, kazao je.

„Svi su ovde“, rekla sam. „Samo treba da ih potražiš.“

„Tražim ih“, rekao je. „Ali nikog nema. A i sve je ovde prazno. Pogledaj – samo svetlost, i ništa osim nje. A kad je svetlost sama, bez ičega oko nje, ona je prazna, šuplja, najužasniji zatvor iz kojeg ne može da se pobegne zato što nema kuda da se pobegne. Mrtva svetlost posvuda. I nikog drugog u njoj.“

„Svi su ovde“, rekla sam mu, „samo ti previše gledaš u sebe, pa ne možeš da vidiš druge.“

„Ne“, rekao je. „Nikoga nema. A možda je baš to smrt: da zauvek postojiš, da budeš svestan i da si potpuno sâm. Potpuno sâm. Bolje da sam posle smrti jednostavno iščeznuo, da sam nestao. Nekad sam verovao da je tako posle smrti. Čak i vizija najstrašnijeg pakla manje je užasna od ove proklete izdvojenosti, od ove večne budnosti u mrtvačkoj praznini.“

„Ne“, rekla sam mu. „Svi smo ovde. Samo odvrati pogled od sebe. Svi smo tu, i mrtvi i živi.“

„Bar ti ostani“, rekao je.

„Ja ostajem. Svi ostajemo. Samo treba da nas vidiš.“

„Ovo je kazna“, rekao je i savio prste u pesnice, polako ih podižući prema glavi. „Kažnjen sam ovom stravičnom prazninom“, rekao je i spuštajući glavu, udario čelom u pesnice. „I znam zašto sam kažnjen.“

„Nisi kažnjen“, rekla sam.

„Znam zašto sam kriv“, rekao je i gledao u svoje pesnice. „Oprosti mi.“

„Nemam šta da ti oprostim“, rekla sam. „Nisi učinio nikakvo zlo. Propustio si da učiniš dobro; svi mi u životu propuštamo da učinimo mnogo toga dobrog. A ne možemo da procenimo koji će od tih propusta da dozvoli zlu da proguta nekog.“